

## Hümeze Süresinin 1. Âyeti Bağlamında Sosyal Medyada Hak ve Mahremiyet İhlalleri

Doç. Dr. Zübeyir Karataş | ORCID: 0000-0003-166-2236 | zubeyirkaratas1@gmail.com

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Siirt, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ptwtz25>

### Öz

İnsanlar, her dönemde yaşadıkları sosyal çevrede birtakım sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu durum insanlık tarihinin ilk dönemlerinden bu zamana kadar değişik şekillerde sürmüş ve doğal olarak sürmeye devam edecektir. Her asırda fertler ve toplumlar, yaşadıkları çevrede karşılaştıkları problemler karşısında, farklı metotlar geliştirerek onları çözmeye cihetine gitmişlerdir. Müslümanlar ise Kur'an'ın nüzulünden itibaren karşı karşıya kaldıkları dini, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki müşküllerini öncelikli olarak Kur'an perspektifinden çözmeye gayret etmişlerdir. Modern dönemde de karşılaşılan sorunların başında şüphesiz sosyal medya platformları gelmektedir. Bu platformlar iki ucu keskin bıçak misali hem faydalı hem de zararlı yönleri bulunmaktadır. Ancak bunların zararlı yönleri daha ağır basmaktadır. Bu çalışmada, birey ve toplumları genel anlamda yönlendiren ve onların mahremiyet ve saygınlıklarını zedeleyen sosyal medya platformları, Hümeze süresinin 1. âyeti bağlamında ele alındı. Öncelikli olarak bunların fayda ve zararlarına, ardından aile mahremiyetine ve güvenilirliğine etkilerine temas edildi. Sonuç olarak bu sürenin ve ilgili âyetin değindiği olumsuz davranışların sosyal platformlarda ortaya çıkan menfi durumlarla paralellik arz ettiği görüldü. Bu platformlarda birey ve toplumların hak, mahremiyet ve saygınlığına halel getiren davranışların yoğun bir şekilde işlendiği müşahade edildi. Ancak sosyal platformların bilinçli ve amacına uygun kullanıldığında birey ve topluma birçok yönden fayda sağlayacağı görüldü.

**Anahtar Kelimeler:** Tefsir, Kur'an, Hümeze Süresi, Sosyal Medya, Hak ve Mahremiyet.

Atıf Bilgisi: Karataş, Zübeyir. "Hümeze Süresinin 1. Âyeti Bağlamında Sosyal Medyada Hak ve Mahremiyet İhlalleri". *Marifetname* 12/1 (Haziran 2025), 87-115.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1629757>

|                      |                                                                                                                                                                                                                                          |
|----------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Geliş Tarihi         | 30.01.2025                                                                                                                                                                                                                               |
| Kabul Tarihi         | 25.04.2025                                                                                                                                                                                                                               |
| Yayın Tarihi         | 30.06.2025                                                                                                                                                                                                                               |
| Değerlendirme        | İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme                                                                                                                                                                                                     |
| Yapay Zeka Kullanımı | Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir |
| Etik Beyan           | Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Zübeyir Karataş)                                                                           |
| Benzerlik Taraması   | Yapıldı – iThenticate                                                                                                                                                                                                                    |
| Etik Bildirim        | <a href="mailto:marifetnameetikbildirim@gmail.com">marifetnameetikbildirim@gmail.com</a>                                                                                                                                                 |
| Çıkar Çatışması      | Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.                                                                                                                                                                                                      |
| Finansman            | Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.                                                                                                                                                                                |
| Telif Hakkı & Lisans | Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları <a href="https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/">CC BY-NC 4.0</a> lisansı altında yayımlanmaktadır.                                         |

## Violations of Rights and Privacy in Social Media in the Context of the 1st Verse of Surah Al-Humazah

Assoc. Prof. Zübeyir Karataş | ORCID: 0000-0003-166-2236 | zubeayrkaratas1@gmail.com

Siirt University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Siirt, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ptwtz25>

### Abstract

People have encountered some problems in the social environment they live in every period. This situation has continued in different ways from the early periods of human history to this time and will continue to continue naturally. In every century, individuals and societies have developed different methods to solve the problems they face in the environment they live in. Muslims, on the other hand, have endeavored to solve the religious, political, social, economic and cultural problems they have faced since the revelation of the Qur'an, primarily from the perspective of the Qur'an. In the modern period, social media platforms are undoubtedly one of the main problems encountered. These platforms have both beneficial and harmful aspects like a double-edged knife. However, their harmful aspects are more predominant. In this study, social media platforms, which direct individuals and societies in general and damage their privacy and dignity, are discussed in the context of the 1st verse of Surah Al-Humazah. Firstly, their benefits and harms, then their effects on family privacy and reliability were touched upon. As a result, it was seen that the negative behaviors mentioned in this surah and the related verse are parallel to the negative situations that occur on social platforms. It has been observed that these platforms intensively deal with behaviors that prejudice the rights, privacy and dignity of individuals and societies. However, it was seen that when social platforms are used consciously and in accordance with their purpose, they will benefit individuals and society in many ways.

**Keywords:** Tafsir, Qur'an, Surah al-Humazah, Social Media, Rights and Privacy.

Citation: Karataş, Zübeyir. "Violations of Rights and Privacy in Social Media in the Context of the 1st Verse of Surah Al-Humazah". *Marifetname* 12/1 (June 2025), 87-115.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1629757>

|                                |                                                                                                                                                                                                         |
|--------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Date of Submission             | 30.01.2025                                                                                                                                                                                              |
| Date of Acceptance             | 25.04.2025                                                                                                                                                                                              |
| Date of Publication            | 30.06.2025                                                                                                                                                                                              |
| Peer-Review                    | Double anonymized - Two External                                                                                                                                                                        |
| Use of Artificial Intelligence | No AI-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. |
| Ethical Statement              | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Zübeyir Karataş)            |
| Plagiarism Checks              | Yes – iThenticate                                                                                                                                                                                       |
| Conflicts of Interest          | The author(s) has no conflict of interest to declare.                                                                                                                                                   |
| Complaints                     | <a href="mailto:marifetnameetikbildirim@gmail.com">marifetnameetikbildirim@gmail.com</a>                                                                                                                |
| Grant Support                  | The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.                                                                                                           |
| Copyright & License            | Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the <a href="https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/">CC BY-NC 4.0</a> .                                  |

## Giriş

Kur’ân’ın, hiçbir semâvî kitaba nasip olmayan evrensellik niteliğine sahip olması, müminler için eşsiz fırsat ve imkânların doğmasına vesile olmaktadır. Müslümanlar, Kur’ân’ın söz konusu vasfı itibarıyla her dönemde ortaya çıkan sorunların çözümü için doğal olarak ilk önce ona başvurmaktadırlar. Onun evrensel oluşu, geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte insanlığın karşılaşabileceği problemleri çözme özelliğine sahip olduğu anlamını taşımaktadır.<sup>1</sup> Nüzûlünden günümüze kadar geçen sürede gerek fertlerin gerekse toplumların ihtiyaç ve olaylara bakış açılarında tabii olarak değişimler meydana gelmektedir. Özellikle insanların bilim anlamında terakki etmeleri, beraberinde daha önce sorgulanmayan ve gündeme getirilmeyen sorunların gündeme gelmesine ve sorgulanmasına neden olmuştur. Bir başka deyişle, zaman geçtikçe insanların sosyal, siyasal, dini, kültürel ve ekonomik yönden bakış açıları değişebilmektedir. Ancak her dönemde söz konusu konularla ilgili ortaya çıkan problemler ve zihinleri kurcalayan sorunlar yine onun perspektifinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Kur’ân genel anlamda inanç kitabı olmakla birlikte toplumun oluşumunu ve ayakta kalmasını sağlayan unsurların tamamına değinmektedir. Söz gelimi, inançtan ibadete, kültürden medeniyete ve siyasetten ekonomiye kadar toplumun bütün maddi ve manevî ihtiyaçlarını karşılayacak umdeler tesis etmektedir. Bilim adamları, Kur’ân’ın sahip olduğu mezkûr özelliklerinden dolayı onu farklı yönlerden incelemekte ve bu alanlarla ilgili birçok eser ortaya koymaktadırlar.

Her dönemde öne çıkan ve toplumu yönlendiren ve bazen de manipüle eden etkenler olmaktadır. Bu etkenler, bazen insanlardan -önder-yönetici vasfına sahip olanlar vb.- bazen de onların ürettiği nesnelerden oluşmaktadır. Modern dönemde ise insanları her yönüyle etkileyen ve onları yönlendiren unsurların başında sosyal medya platformları gelmektedir. Sosyal medya platformları sadece Türkiye’de değil dünyanın her yerinde birey ve toplumların kahir ekseriyetini en çok etkileme ve manipüle etme gücüne sahip araçların başında gelmektedir. Bu platformlar, dînî, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda, şu ana kadar eşi benzeri görülmemiş bir etkiye sahiptirler. İlgili platformlar, her ne kadar bilgi, iletişim, araştırma ve yardımlaşma gibi konularda çok etkili ve faydalı olsalar da genellikle olumsuz yönde kullanıldıkları

<sup>1</sup> Enver Osman Kaan, “Zamana Bağlı Olarak Hükümlerin Değişmesinde Nesih, Esbab-ı Nüzul ve Hz. Ömer’in Uygulamalarının Delil Olma Değeri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (30 Ekim 2019), 149.

görülmektedir. Söz konusu platformların aktif olarak insanları bu kadar etkileme gücüne sahip olması, bizde bunların Kur’ân bağlamında araştırılması gereken bir konu olduğu intibahı doğurdu. Diğer taraftan sosyal platformlarla ilgili farklı zaviyelerden birçok makale, kitap telif edilmiş ve edilmektedir. Ancak bu konudaki eserlerin genellikle fikhî, sosyoloji ve psikoloji konularından ibaret oldukları görülmektedir. Oysa bunların öncelikli olarak Kur’ân perspektifinden değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Zira İslâm dininin ilk ve en başta gelen kaynağı Kur’ân’dır. Diğer İslâmî bilimler ise onu açıklamak ve ihtiva ettiği hikmeti izah etmek için disipline edilmişlerdir. Çalışmamız bunlardan farklı olarak mezkûr platformların insan hak ve mahremiyetine yaklaşımlarını Hümeze sûresinin 1. âyeti bağlamında değerlendirilmesi şeklindedir. “*Arkadan çekıştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi adet edinen herkesin vay haline!*” Bu âyette yer alan kavramların farklı şekillerde insanların onur ve saygınlıklarını rencide etmek” anlamında kullanılmaları ile sosyal platformlardaki hak ve mahremiyet ihlalleri arasındaki bağlantıya dikkat çekilmiştir. İlgili kavramların yorumunda, ilk dönemden başlamak üzere bu alanda öne çıkan rivayet ve dirayet tefsirlerin yanı sıra çağdaş tefsirlere de müracaat edilmiştir. Söz konusu eserlerin bir kısmında âyetin sebep-i nüzûlüne ağırlık verilirken bir kısmında ise âyetin hem nüzûlüne hem ihtiva ettiği mesajlara ağırlık verildiği müşahede edilmiştir. Ancak mezkûr âyet bağlamında yapılan yorumların analizleri kritik edildiklerinde söz konusu platformlarla bağlantısı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada öncelikli olarak sosyal medyanın işlevine, fayda ile zararlarına, toplum açısından güven derecesine ve bunların aile ve mahremiyet konularına yaklaşımlarına cevap aranmaktadır. Ardından ilgili platformlar, Hümeze sûresinin 1. âyeti bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Çalışmada sosyal medya platformlarının genel olarak bu sûre ekseninde ele alınmasının nedenleri belirtilmekte, daha sonra bu sûrenin birinci âyetinde yer alan “hümeze” ve “lümeze” kelimelerinin etimolojik tahlilleri bulundukları bağlama uygun bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Söz konusu platformların Hümeze sûresinin birinci âyeti çerçevesinde değerlendirilmesinin nedenleri ve gayeleri bu kelimeler perspektifinden izah edilmiştir. Son olarak sosyal platformlarla ilgili nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair önerilerde bulunulmuştur. Araştırmada literatür tarama yöntemine başvurulmuştur. Sosyal platformlarla ilgili yazılan eserler ve yapılan çalışmalar konu bağlamında incelenmiştir. Bunun yanı sıra ilgili âyet başta klasik ve çağdaş tefsir metinleri olmak üzere konuya taalluk eden diğer bilimlere ait eserlerden de istifade edilerek incelenmiştir. Sonuç itibarıyla ilgili kelimelerin ifade ettikleri anlam ile sosyal platformlar üzerinden insan hak ve mahremiyetine yapılan saldırıların

benzerlik arz ettikleri görülmüştür. Bu durum, ilgili platformların söz konusu sürenin ilgili âyeti çerçevesinde ele alınmalarının ne denli önemli olduğu kanaatinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bunun yanı sıra araştırmamız neticesinde sosyal platformların sadece “*Hucurât Süresinin 6. Âyeti Bağlamında Sosyal Medyadaki Gerçekdışı Haberler*”<sup>2</sup> dışında bir çalışmaya rastlamamamız ve söz konusu çalışmanın ele aldığımız çalışmadan amaç ve gaye bakımından farklı olması, bu konudaki kanaatimizin perçinlenmesine vesile olmuştur.

## 1. Sosyal Medyaya Bakış

Öncelikli olarak toplum üzerinde bu kadar etkiye sahip olan kitle iletişim araçlarını tarif etmek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere dijital platformlara “sosyal medya” ismi verilmektedir. Söz konusu isimlendirme, beraberinde birtakım soru işaretlerini de gündeme getirmektedir. Mesela, bu platformları kullananların sosyal oldukları; bunları kullanmayanların ise sosyal olmadıkları intibainı yaratmaktadır. Sanki bu teknolojileri üretenlerin amacı, söz konusu isimlendirmeye insanlar üzerinde baskı kurarak onları kullanmaları yönünde mecbur hale getirmektir. Bu tür eylemi, bir algı yönetimi veya reklam spotu gibi düşünmek mümkündür. Oysa çok açık bir şekilde bunları kullanan herkes sosyalleşmemekte, aksine bunların asosyalleştiği görülmektedir.<sup>3</sup>

Sosyal medyayla ilgili herkes kendi zaviyesinden farklı tanımlar getirmiştir. Ancak onu, “hayatımızı kolaylaştıran ve hızlandıran öğelerden oluşan bilgi ve içerik platformu”<sup>4</sup> veya “kullanıcıların, çevrimiçi haber, fotoğraf, video, metin gibi içerikleri kolayca üretebildikleri, diğer kullanıcılarla hızlıca paylaşabildikleri ve böylelikle geniş kitlelere kolayca ulaşabildikleri platformlar”<sup>5</sup> şeklinde tarif etmek mümkündür. Sosyal medyayı geleneksel internet sitelerinden ayıran bir yapısı vardır. Burada irade tamamen kullanıcıdadır. Daha açık bir ifadeyle içerikleri üreten ve tüketen kullanıcılarıdır. Youtube’un sahibinin video paylaştığı veya Twitter sahibinin sıklıkla Tweet attığı görülmemektedir.<sup>6</sup> Dünya, kurulduğundan beri sürekli değişim ve dönüşüm içerisinde bir seyir izlemiştir. Ancak özellikle 21. yüzyılda başta sosyal medya

<sup>2</sup> İbrahim Yıldız, “Hucurât Süresinin 6. Âyeti Bağlamında Sosyal Medyadaki Gerçekdışı Haberler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (23 Eylül 2021), 158-182.

<sup>3</sup> Ekmel Geçer - Ulviye Ezerbolatoğlu (ed.), “Dijital Çağda İletişim Ahlakı”, *Sosyal Medya: Çocuklar, Büyükler ve Gerçekler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023), 82.

<sup>4</sup> Hamza Çakır, “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile”, *Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 11.

<sup>5</sup> Yıldız, “Hucurât Süresinin 6. Âyeti Bağlamında Sosyal Medyadaki Gerçekdışı Haberler”, 160.

<sup>6</sup> Çakır, *Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet*, 11.

olmak üzere ve diğer iletişim araçlarının baş döndürücü bir şekilde gelişmesi ve dünyanın bu platformlar aracılığıyla adeta küçük bir köye dönüşmesi, beraberinde köklü değişimlerin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir.<sup>7</sup> Öyle ki coğrafi uzaklıklar, sınırlar zaman ve mekân, adeta daralmış dönüşüme uğramıştır. Dünyanın herhangi bir coğrafyasında meydana gelen olaylar ve gelişmeler o coğrafyayla sınırlı kalmayıp anında tüm dünyaya yayılmakta ve dünyanın dengelerini her açıdan etkilemekte ve değiştirebilmektedir.<sup>8</sup> Mezkûr platformlar sadece dünyayı küreselleştirmekle kalmayıp insanları da her konuda yönlendirebilmektedir. Örneğin, başta iletişim olmak üzere bireysel yaşamdan toplumsal hayata, eğitim, fikir, düşünce, devlet ve inanç üzerinde ciddi manada etkiye sahiptir.<sup>9</sup> Söz konusu platformlar, eğitimin sanallaşması, devlet işlerinin ilgili ortamlarda yürütülmesi, aile ilişkileri, bunun yanı sıra büyük ekonomik güce sahip olması, geniş kullanıcı kitlesine ulaşabilmesi ve en önemlisi bilgi ve eğlence kaynağı olması hasebiyle, sürekli gündem olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bundan ötürü günümüz toplumunu bu denli etkiye sahip olgudan bağımsız düşünmek mümkün görünmemektedir.<sup>10</sup> Bir başka ifadeyle birey ve toplumlar, her açıdan ilgili araçlardan bir şekilde etkilenmektedirler.<sup>11</sup> Sosyal medya, onların hayatının bir parçası olmakta hatta bir kısmının hayatının en önemli parçasını teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu platformlardan uzak durmanın imkânsız olduğu söylenebilir.<sup>12</sup> Bu konuda yapılan istatistiklerin söz konusu olguyu teyit ettiği görülmektedir. Zira bilgisayar, tablet ve mobil cihazların kullanımıyla birlikte sosyal medya kullanımında ciddi şekilde artış yaşandığı müşahade edilmiştir. Özellikle mobil cihazlar üzerinden dijital platformlara erişim günden güne artmaktadır. Dünyada internete ulaşabilen 3.4 milyar insandan 2.3 milyardan fazlası sosyal medya hesabına sahiptir. Ülkemizdeyse yaklaşık 60 milyondan fazla kişi internete erişmekte ve bunların yaklaşık 42 milyonu sosyal medya kullanmaktadır. Bunun yanı sıra 71 milyonu yani her 10 kişiden 9’unda mobil telefon bulunmakta ve 36 milyon sosyal medya hesabı bu mobil cihazlar üzerinden kullanılmaktadır.<sup>13</sup> Aynı zamanda ülkemizde günlük

<sup>7</sup> Mustafa Çalışkan -Yunus Mencik, “Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya”, *Akademik Bakış Dergisi* 50 (2015), 254.

<sup>8</sup> Ayşe Sarıtaş - Kadir Demirci (ed.), “*Biz Gençlere Dair*”, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 61.

<sup>9</sup> Sarıtaş - Demirci, “*Biz Gençlere*”, 59.

<sup>10</sup> Ekmel Geçer - Ulviye Ezerbolatoğlu (ed.), “Dijital Çağda İletişim Ahlakı”, *Sosyal Medya: Çocuklar, Büyükler ve Gerçekler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), 111.

<sup>11</sup> Sarıtaş - Demirci, “*Biz Gençlere Dair*”, 60.

<sup>12</sup> Betül Onay Doğan - Mustafa Çuhadar (ed.), “Yeni Gölgele”, *Dijital İkilem* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), 179.

<sup>13</sup> Tınaz, “*Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medyanın Evlilik Üzerine Etkisi*”, 14; Lokman Arslan -

internet kullanımı 7 saat 15 dakika olup bunun 2 saat 44 dakikası sosyal medya platformları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.<sup>14</sup> Bu durum, işin vahametini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Aşağıda sosyal medyanın fayda ve zararları, insan ilişkilerinde konumu, güven, aile mahremiyeti ve nihayetinde ilgili âyet bağlamında konumu ayrı başlıklar altında incelenecektir.

## 2. Sosyal Medyanın Fayda ve Zararları

Sosyal medya platformları, kolay ulaşım ve kullanım sağladıklarından, toplumun her kesimine hitap etmektedir. Onların hitap kitlesi sadece gençler veyahut entellektüel kesimler olmayıp bunların yanı sıra orta yaşlılar, alt gelirli aileler, çocuklar ve genel olarak bütün halk tabakalarıdır. Bunlar, mevcut medya araçlarına kolayca ulaşabilmektedirler.<sup>15</sup> Sosyal medya araçlarına tümünden faydalı veyahut zararlı olarak nitelemek sağlıklı bir yaklaşım değildir. Her ne kadar olumsuz ve zararlı yönleri ağır bassa da doğru ve yararlı bir amaç için kullanıldıklarında şüphesiz faydalı ve olumlu yönlerinin olacağı bir vakıdır. Mez-kûr platformların zararlı ve olumsuz yönlerine değinmeden bunların olumlu yönlerine temas etmekte yarar vardır. Zira ilgili platformların, bıçak misali nerede ve hangi amaçla kullanıldıklarına bakmak gerekir. Bıçakla birine zarar verilirse kötü, onunla yararlı bir iş yapılırsa faydalı olur.<sup>16</sup> Eğitim, bilgi paylaşımı, herhangi bir konuyla ilgili bilgi edinmek, geniş kitlelere ulaşmak, sosyal ilişkiler kurmak, gündeme dair gelişmeleri takip etmek vb. meselelerde çokça yararlı oldukları herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir.<sup>17</sup> Ayrıca kütüphaneler dolusu bilgiye bir tıkla ulaşmada, sosyalleşmeye, yangın, sel, deprem ve savaş gibi yerel ve küresel afetlere karşı oldukça etkindir.<sup>18</sup> Bunun yanı sıra yardım kampanyaları ve benzeri organizasyonlar için de oldukça hayati önem taşımaktadır. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere bu platformların zararları; iyi ve yararlı yönlerinden çok daha fazladır. Zararlı yönlerinden biri de şüphesiz zaman israfıdır. Bilindiği üzere zaman, insan için en değerli nimetlerin

---

Mustafa Çuhadar (ed.), “Yeni Gölgeleler”, *Dijital Çağda Bilgi Ahlakı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), 17-18; “Sosyal medya platformlarının Türkiye’deki kullanıcı sayıları ne kadar?”, *DonanımHaber* (15 Nisan 2024).

<sup>14</sup> Çakır, *Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet* 62.

<sup>15</sup> Birol Akgül vd., “Medya Bağımlısı Bireyin, Medyada Harcadığı Fazla Zamanın Bireye Sosyo-Ekonomik Zararları”, *Academia Journal of Social Sciences - Special Issue* 1 (2018), 284.

<sup>16</sup> Sarıtaş - Demirci, “Sosyal Medya ve Biz Gençlere”, 73.

<sup>17</sup> Mustafa Bostancı, *Sosyal Medya-Dün Bugün Yarın* (Konya: Palet Yayınları, 2019), 71; Related Digital, “Sosyal Medyanın Faydaları Nelerdir?”, *Related Digital* (blog), 30 Haziran 2022.

<sup>18</sup> Kader Demiröz, “Afet Kriz Yönetiminde Sosyal Medyanın İşlevselliği ve Zararları Üzerine Bir İnceleme”, *Dirençlilik Dergisi* 4/2 (31 Aralık 2020), 298.

başında gelmektedir. Zira her insan, zaman içinde doğar, zaman içinde yaşar ve aynı şekilde zaman içerisinde vefat eder. Yaşanılan kürede her şey bir zamana bağlı fonksiyonunu gerçekleştirir. Kaybedilen ve yitirilen her nesne ve unsur, zamanla elde edilme ve getirilme potansiyeline sahiptir. Ancak kaybedilen zamanı hiçbir şekil ve surette geri getirmek mümkün değildir. Bundan dolayı Kur'ân, farklı âyet ve sûrelerde zamana ve zamanı meydana getiren nesnelere yemin ederek<sup>19</sup> onun fert ve toplum için ne denli öneme sahip olduğunu beyan etmiştir. Hz. Peygamber'inde zamanla ilgili hadisleri onun önemini ifade etmesi açısından son derece dikkat çekicidir.<sup>20</sup>

Sosyal medya platformları, aşırı zaman israfına bunun yanı sıra birtakım psikolojik hastalıkların da meydana gelmesine sebebiyet vermektedir. Zamanın çoğunu buralarda geçirenlerin farkına varmadan narsizim ve depresyon hastalıklarına yakalandıkları görülmektedir. Uzmanlar, bu durumun ortaya çıkmasının nedenini; kişinin kendini, yeteneklerini aşırı derecede önemsemesinden; bunun yanı sıra yüz yüze ilişkilerinin azalması gibi faktörlerden kaynaklandığını ifade etmişlerdir.<sup>21</sup> Mezkûr platformlar zaman kaybına, sosyalleşmeye ve okumaya/araştırmaya engel oldukları gibi; aynı zamanda aile ve mahremiyet kurumlarının da yozlaşmasına olmasına neden olmaktadır.<sup>22</sup>

### 3. Güven ve Emniyet Bağlamında Sosyal Medya

İnsanın en temel ihtiyaçlarından biri de şüphesiz güven ve emniyettir. Güven duygusu, aynı zamanda bireylerin psiko-sosyal ihtiyaçlarından biridir. Söz konusu ihtiyaç, her toplum için hayati öneme sahiptir. Güven ve emniyetin olmadığı yerde, huzurdan ve refahtan söz etmek mümkün değildir. Toplum için güven; yiyecek su ve oksijen gibidir. Çünkü mezkûr durumun olmadığı bir toplumda din, can, mal, akıl ve nesil güvenliğinden söz etmek muhaldir. Aynı zamanda böylesi bir ortam, bütün birey ve toplumları direkt olarak sosyolojik,

<sup>19</sup> et-Tekvîr 81/17-18; el-Fecr 89/1-2-3; eş-şems 91/1-2-3-6; el-Leyl 92/1-2; ed-Duhâ 93/1-2; el-Asr 103/1.

<sup>20</sup> Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühayr b. Nasırunnasır (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), "Rikâk" 3; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Mısır: Şeriketu Mektebetu va Matbaatü Mustafa el-Bânî, 1975), "Züh'd" 25; "Sıfatü'l-kıyâme" 1.

<sup>21</sup> Mehmet Emin Babacan, *Sosyal Medya ve Gençlik* (İstanbul: Bir Yayıncılık, 2017), 76; Işıl Zeybek, *Çağın Vebası: Sosyal Medya Bağımlılığı* (İstanbul: Paloma Yayınevi, 2015), 359; Sarıtaş - Demirci, "Biz gençlere", 64.

<sup>22</sup> Ekmel Geçer, *Sosyal medya ve iletişim psikolojisi: kişilik, kutuplaşma ve algoritma*, ed. Lamia Levent Abul (Ankara: DİB Yayınları, 2023), 24.

psikolojik, dinî, siyasî ve ekonomik yönden olumsuz etkilemektedir.<sup>23</sup> Dolayısıyla her birey ve toplum, doğal olarak güven içerisinde yaşamak ister. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de<sup>24</sup> gerekse hadis-i şeriflerde<sup>25</sup> güvenin önemi belirtilmiş ve insan için ne denli kıymete haiz olduğu vurgulanmıştır. Sosyal medyanın güvenilirliği günden güne tartışılmakta ve son dönemlerde ise bu konuda ciddi manada güven bunalımı yaşanmaktadır. İnsanın sosyal bir varlık olması ve diğer bireylerle söz konusu platformlar üzerinden iletişim kurmak istemesi bazı durumlarda beraberinde büyük tehlikelere neden olabilmektedir. Bu tehlikelerin başında birtakım fake (sahte) hesaplarla yapılan paylaşımlar gelmektedir. Sosyal platformlar, kullanıcılara gerçek kimlikleri dışında ve fake hesaplarla giriş yapmalarına izin vermektedir. Bu durum, sorumsuzca paylaşımların yapılmasına ve halkın yanlış ve kasıtlı bir şekilde yönlendirilmesine sebebiyet vermektedir.<sup>26</sup>

Sahte hesap ve profil kullanılarak sosyal medyada var olmak isteyenlerin amacı; gerçek hayatta elde edemediklerini bu platformlar üzerinden sahip olmaya çalışmaları ve psikolojik olarak kendilerini tatmin etmek istemeleridir. Bu durum, uyum ve adaptasyon sorununun oluşmasına ve gerçek ile sanal arasında gelgitlerin yaşanmasına neden olmaktadır.<sup>27</sup> Sosyal medyanın günden güne güven kaybına uğramasının başta gelen nedenlerinden biri de mezkûr platform sahiplerinin zaman zaman bazı ülkelerde çıkar ve menfaatlerine aykırı politikalar karşısında bu platformları adeta bir silaha dönüştürmeleridir. Uluslararası çapta büyüklüğe sahip platformların görevi, genellikle bir yandan küresel gündemi algı ve dezenformasyonla belirlemek; bir yandan da ait oldukları ülkelerin çıkarlarını korumak, güçlü göstermek ve onların imajını ve algısını olumlu anlamda yansıtacak politikalara öncelik vermektir. Bu husus, sadece mezkûr platformlar için değil aynı şekilde büyük iletişim araçlarından olan ve dünyanın en büyük ve etkili televizyon kanallarında, radyolarında, gazete ve makalelerinde de açık bir şekilde görülmektedir.<sup>28</sup> Küresel medya

<sup>23</sup> Zübeyir Karataş, "Kur'ân'da Huzur ve Güven Ortamı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/21 (15 Ocak 2022), 243.

<sup>24</sup> Güven ve emniyetinin önemini ifade eden âyetlerden bazıları şunlardır: el-Bakara 2/125; en-Nahl 16/112; el-Kasas 28/57; el-Ankebût 29/67; Kureyş 106/5.

<sup>25</sup> Güvenle İlgili Hadislerin bazıları şunlardır: el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, (İmân) 4; Müslim b. Haccâc en-Nisâbü'rî, *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, ts.), "İmân" 65; et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Fiten"76; Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.), "Zühd" 34.

<sup>26</sup> Babacan, *Sosyal Medya ve Gençlik*, 74.

<sup>27</sup> Sarıtaş - Demirci, "Biz Gençlere", 63.

<sup>28</sup> Abdullah Özkan - Muhammed Şevki Aydın (ed.), *Medya Ahlakı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı

şirketlerinin sadece medya aktiviteleriyle yetinmemeleri bunun yanı sıra ticari faaliyetlerde bulunmaları; doğal olarak küresel anlamda siyasal iktidar ve karar vericilerle ilişki içine girmelerine sebebiyet vermektedir. Bunlar arasında çıkar ve menfaatler çeliştiği durumlarda söz konusu platformlar, karar vericiler için birer tehdit ve şantaja dönüşmektedir.<sup>29</sup> Aslında sadece yöneticiler ve karar vericiler için değil bazı durumlarda söz konusu platformlar toplumu galeyana getirip karışıklık yaratmaları sebebiyle birer milli güvenlik sorunu haline dönüşmektedirler. Dünyanın neresinden olursa olsun buralarda yaşanan büyük gösteri ve ayaklanmalarının ardında ilgili platformların büyük rol oynadığını görmek mümkündür. 2010 Tunus'ta başlayan ve diğer Arap ülkelerini saran Arap Baharı, Türkiye'deki Gezi Parkı Eylemleri, Wikileaks Belgeleri ve Fransa'da başlayıp Avrupa'nın çeşitli ülkelerine yayılan Sarı Yelekliler gibi olaylarda ilgili platformların aktif şekilde rolleri neredeyse herkesin malumudur.<sup>30</sup>

Sosyal medya platformları dünyada olduğu gibi ülkemizde de zaman zaman sokakları kışkırtarak ve insanları birtakım algılarla provoke ederek kaos yaratmaktan geri durmamaktadırlar. Örneğin, Fetö darbe girişiminden sonra 30. 07. 2024 tarihinde sosyal platformlarda Kayseri'de Suriyeli bir kız çocuğun bir sığınmacı tarafından tacize uğradığıyla ilgili haberlerin çıkması üzerine halkın bir kesimi galeyana gelip şehirde yaşayan mültecilere yönelik saldırılara başlamış ve olay kısa süre içerisinde farklı şehirlere yayılmıştı.<sup>31</sup> Ardından yetkililer olayla ilgili yapılan paylaşımların birçoğunun sahte hesaplardan yapıldığını ve olayla ilgili 855 kişinin gözaltına alındığını bunlardan 468'inin göçmen kaçakçılığı, kasten yaralama, yağma, hırsızlık, cinsel istismar, tehdit, hakaret, uyuşturucu, mala zarar verme, dolandırıcılık ve şantaj gibi suçlardan kayıtlarının olduğunu beyan ettiler.<sup>32</sup> Aslında bu olay, söz konusu platformların ne denli tehlikeli ve telafisi neredeyse güç olaylara neden olabileceklerini apaçık bir şekilde ortaya koydu. Bir başka örnek vermek gerekirse çok yakın tarihte dünya çapında yaklaşık 2 milyar, Türkiye'de ise 58 milyon kullanıcısı bulunan sosyal ağlardan Instagram'a katalog suçlar başta olmak üzere çocuğa karşı cinsel

Yayınları, 2022), 40-41.

<sup>29</sup> Özkan, *Medya Ahlakı*, 42.

<sup>30</sup> Hasan Topbaş - Umur Işık, "Kurgu İle Gerçeklik Arasında Gezi Parkı Eylemleri ve Sosyal Medya", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (23 Ekim 2014), 197-230; Demiröz, "Afet kriz Yönetiminde sosyal Medyanın İşlevselliği ve Zararları Üzerine Bir İnceleme", 296-297.

<sup>31</sup> "Kayseri olayları: Türkiye genelinde gözaltına alınan 1065 kişiden 28'i tutuklandı", *BBC News Türkçe* (30 Haziran 2024).

<sup>32</sup> "Bakan Yerlikaya: Kayseri'deki Provokasyonlarla İlgili 28 Kişi Tutuklandı – Göç Araştırmaları Vakfı" (Erişim 15 Mart 2025).

istismar, intihara sevk etme ve hakaret gibi suçlardan dolayı erişim yasağı getirildi.<sup>33</sup> Bu durum, ilgili platformların sosyolojik ve psikolojik yönden insanları nasıl etkilediklerini açık bir şekilde göstermektedir. Öyle ki sırf paylaşım yapamayacakları için bazı kimseler tatil planlarını, evlilik yıl dönümü ve doğum günü kutlamalarını iptal ettiler. İş öyle bir raddeye ulaştı ki bu durumda olanların yemekten kesildikleri ve depresyona girdikleri görüldü. Bilim insanları, bu vakıayı yaşayanların sinir, huzursuzluk, depresyon, odaklanma güçlüğü ve yoksunluk belirtileri gibi olumsuzlukla yaşadıklarını belirtmişlerdir<sup>34</sup>

Son olarak yukarıda zikredilen olaylar ve insanların bunlara karşı geliştirdikleri reaksiyon, sosyal platformların bilinçli bir şekilde ve yasalarla tam manasıyla denetim altına alınmasının ne denli önemli olduğunu ortaya koydu. Aksi takdirde bu platformların ciddi güven ve kaos yaratmaları kaçınılmaz bir hal alır.

#### 4. Aile ve Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya

Aile ve mahremiyet konuları dinden ayrı mütalaa edilemez. Dolayısıyla öncelikli olarak sosyal platformların İslâm diniyle münasebetlerine genel manada göz atmakta yarar vardır. İslâm, insanı sosyal varlık olarak telakki ettiğinden onun çevresiyle iletişim ve birliktelik kurmasına önem vermektedir. Ancak bu birlikteliğin ve iletişimin iyilik ve takva üzerinde kurulmasını talep etmektedir. Günah ve adavet gibi insani değerlerden uzak eylem ve davranışlar üzerinde kurgulanan birliktelikten ve iş birliğinden ise şiddetle kaçınılması gerektiğini belirtmektedir.<sup>35</sup> Sosyal platformlar yukarı da kısmen ifade edildiği üzere hayatı kolaylaştıran, uzakları yakınlaştıran, kişileri buluşturan, uzak sohbet ve yazışma imkânları oluşturan, sanal buluşmayı sağlayan<sup>36</sup> özelliklere sahiptir. Bunun yanı sıra ilmî araştırmalarda yardımcı olan, bilgiye daha hızlı ve kolay ulaştıran, iletişimde, sanat ve ekonomide, yardım kampanyalarında, yangın, deprem ve sel gibi afetlerde de hayati öneme haizdir. Ancak bazı durumlarda bireylerin dinden tamamıyla uzaklaşmalarına veyahut dinî değerlere karşı pasif/lakayt kalmalarına neden olmaktadır. Söz konusu platformlarının bu fonksiyonu “dine karşı olumsuz tutumu” icra etmelerinin birden çok nedenini saymak mümkündür. Söz gelişi, halkın sevgi ve saygısını kazanmış karizmatik

<sup>33</sup> “Instagram: BTK’dan sosyal medya platformuna erişim engeli”, *BBC News Türkçe* (02 Ağustos 2024).

<sup>34</sup> Yeni Şafak, “Bunun adı gönüllü esaret: Instagram yoksa tatil de yok doğum günü de | Gündem Haberleri”, Text, *Yeni Şafak* (Yeni Şafak) (Yeni Şafak, Erişim 05 Eylül 2024).

<sup>35</sup> el-Mâide 5/2.

<sup>36</sup> Bahattin Akbaş, *İdeal İnsan* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), 85.

şahsiyetlerin bu platformlardaki tutumu, gayr-i ahlaki ilişkilerin ve birlikteliğin özendirilmesi<sup>37</sup> mahremiyet konularının özgürlük adı altında paylaşılması ve halkı birbirine kenetleyen adâb-ı muâşeret kurallarının ihlal edilmesi gibi konuları saymak mümkündür. Bu durum, netice itibarıyla dinin toplum üzerindeki etkisinin azalmasına neden olmaktadır.<sup>38</sup> Özet olarak sosyal medya daha önce ifade edildiği üzere iki ucu keskin bıçak misali gibi din üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiye sahiptir. Ancak günümüz şartlarında din üzerinde olumsuz etkileri olumlu etkilerinden çok daha ağır bastığı görülmektedir. Bu platformların din üzerinde etkisine kısaca değindikten sonra bunların aile ve mahremiyet perspektifinden değerlendirmekte yarar vardır.

İnsanlık tarihi içerisinde bilinen en köklü ve en temel yapı, aile kurumudur. Sağlıklı bir aile yapısı oluşmadan dengeli ve barışa dayalı bir sosyal yapı oluşturmak mümkün değildir.<sup>39</sup> Sosyal medya her alanda olduğu gibi aile ve mahremiyet konularında da etkili ve yönlendirici etkiye sahiptir. Söz konusu platformlar, sadece bağımlılıkları artırmakla kalmıyor bunun yanı sıra bireylerin, aileleri ve toplumla olan iletişimlerini de etkiliyor.<sup>40</sup> Bu durum, genellikle birey ve toplumların olumsuz yönde etkilenmeleri şeklinde gerçekleşiyor. Bilindiği üzere muhafazakar toplumlar için aile ve mahremiyet değerlerinin korunması, hayati öneme sahiptir. Bunların yıpratılması, yozlaştırılması; ilgili değerlerin derinden sarsılmalarına neden olur. Aslında mahremiyet kuralları ihlal edildiği zaman aile kurumunu ayakta tutan temel dinamikler ve sabiteler de ciddi anlamda zarar görmekte ve bazı durumlarda yıkılmaya doğru yüz tuttuğu görülmektedir. Nitekim yapılan istatistikî araştırmalarda boşanmak isteyen 10 çiftten 7'sinin boşanma gerekçelerinin birbirinden bulamadığı ilgiyi sosyal platformlarda bilmediği ve tanımadığı kişilerden bulduğunu zannederek yuvalarını dağıttıkları tespit edilmiştir.<sup>41</sup> Bundan dolayı ilgili platformların aile ve mahremiyet ilişkilerindeki konumuna değinmekte yarar vardır.

Mahremiyet duygusu, insanın en büyük alamet-i fârikasıdır. Bu duygu Hz. Âdem'in yaratılmasıyla birlikte insanlığa bahşedilmiş ilahi bir lütuftur. Her insanın fıtratında var olan bir duygudur. Kur'ân'da Hz. Âdem ve eşi Hz.

<sup>37</sup> Temel Yeşilyurt, *Çağdaş İnanç Problemleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 140-193-262.

<sup>38</sup> Ekmel Geçer, *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 83.

<sup>39</sup> Hüseyin Peker, *Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları* (Samsun: Eser Matbaa, 1991), 48; Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2019), 133.

<sup>40</sup> Geçer, *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi*, 99.

<sup>41</sup> Akbaş, *İdeal İnsan*, 89.

Havvâ'nın cennetten çıkarılma hadisesi anlatılırken onların insani bir refleksle belirli yerlerini örtmeye çalıştıkları ifade edilmektedir.<sup>42</sup> Bu davranış, mahremiyet duygusunun fitrî olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.<sup>43</sup> Aslında mahremiyet kavramı iffet ve utanma kavramıyla yakın anlam ilişkisi içerisinde. Mahremiyet; “insana ait bir duygu olup, özellikle insanın kendisini koruma alanı olarak gördüğü, tamamen kendisine ait kıldığı, kendisine ait olmasını istediği, başkalarının görmesinden rahatsızlık duyduğu, başkaları müdahale ettiği oranda saldırıya uğradığını hissettiği ve kendi hakkı olan bir şeye tecavüz olarak yorumladığı ve özelinde kalmasını istediği her türlü duygunun adıdır.”<sup>44</sup> Kısacası mahremiyeti, “özel hayatın gizliliği ve korunması” şeklinde tarif etmek mümkündür.

Sosyal medya, insan ve toplum için kutsal addedilen aile mahremiyetinin zedelenmesinde maalesef ciddi rol oynadığı görülmektedir. Yapılan istatistik araştırmalar evli çiftlerin boşanma nedenleri arasında sosyal medyanın üst sıralarda yer alması bu durumu teyit etmektedir. Çiftlerin uzun süre mezkûr platformlar karşısında zaman geçirmeleri; birbirine karşı duyarsızlaşmalarına bu duyarsızlaşmanın da zamanla sözel ve fiziksel şiddete evrilmesine ve netice itibarıyla boşanmayla sonuçlanmasına neden olduğu müşahade edilmektedir.<sup>45</sup> Mahremiyeti ihlal eden nedenler arasında kimliğini gizleyerek farklı sahte hesaplar adı altında insanların kişiliklerine saldırılarda bulunulması, kaos ve çatışma çıkarmak için toplumun manipüle edilmesi, “bizden” ve “bizden” olmayan” ayırımına başvurularak bireylerin düşmanlaştırılması, üstelik bunları yapan sıradan kullanıcılar değil; toplumun bildiği ve tahsil görmüş, yüksek makamlardaki insanlardan olabiliyor olması<sup>46</sup> durumun vahametini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Özellikle hassas meselelerde beğeni veya bir tık fazla alabilmek için kişi ve kurumlarla ilgili ortaya atılan iddia ve dedikoduların iyice araştırılması büyük önem arz etmektedir. Çünkü aslı ve kaynağı iyice tespit edilmeyen bir konu hakkında yorum yapmak, hüküm koymak, ahlakî değerlerle bağdaşmadığı gibi birçok kez masum insanların haksız yere kişiliklerinin rencide edilmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı Allah Teâlâ Hucûrat sûresinin 6. âyetinde “*Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın.*

<sup>42</sup> el-A'râf 7/22.

<sup>43</sup> Abdullah. Kahraman, “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile”. *Nas'lar Çerçevesinde Mahremiyet: Tanımı ve Sınırları*. (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019) 55-56.

<sup>44</sup> Kahraman, “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile”, 56.

<sup>45</sup> Tınaz, “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile”, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medyanın Evlilik Üzerine Etkisi* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 97.

<sup>46</sup> Geçer, *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi*, 97-99.

*Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük ederseniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.*” buyurarak doğruluğu teyit edilmeyen bir haberin yayılmasının telafisi mümkün olmayan neticeler doğurabilme potansiyeline sahip olduğunu, dolayısıyla bu davranıştan şiddetle kaçınılması gerektiğini belirtmiştir.<sup>47</sup> Söz konusu âyetin vermek istediği mesajlardan biri de her hâlükârda kim ve kime karşı olursa olsun asla ahlakî ilke ve davranışlardan ödün verilmemesi gerektiğidir.<sup>48</sup>

Sosyal platformlarda yapılan hak ihlallerin başında gelenlerden biri de insanların mahremiyetlerinin gizlice araştırılması ve ortalığa saçılmasıdır. Bu durum hem Kur’ân’ın hem de temel insan haklarının açık ihlalidir.<sup>49</sup> Özellikle bazı durumlarda kötü niyetle büyük bir heyecan ve etkileşim alma güdüsüyle bazı video ve yazıların değiştirilmesi bunlara ekleme ve çıkarmalarda bulunulması, işi insan onurunun çiğnenmesine kadar götürebilmektedir. Çünkü bu tür yalan ve iftira içerikler bir anda viral olabilir ve görenler onun doğru bir haber olduğunu sanabilir. Ferdi bir yalan dakikalar içerisinde toplumsal bir yalana dönüşebilir. Konu ve içerik çok hassas ise bunun önlenmesi doğal olarak güçleşmektedir. Aslında yalan ve iftiranın bu denli çabuk yayılmaları insan psikolojisiyle ilintili bir durumdur. Zira insan, psikolojik olarak maalesef işine gelen “bilginin” doğruluğuna inanmaktadır.<sup>50</sup>

## 5. Hümeze Sûresinin 1. Âyeti Bağlamında İnsan Hak ve Mahremiyeti

Hümeze sûresinin birinci âyetiyle ilgili detaya girmeden, yer aldığı sûreyle ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır. Söz konusu sûrenin kendisinden önce yer alan Asr sûresiyle münasebeti vardır. Asr sûresinde iman, salih amel, hakkı ve sabrı tavsiye eden insanların dışında kalanların ziyan içerisinde olacaklarıyla; Hümeze sûresindeyse hüsrana uğrayanların, niçin hüsrana uğradıkları ve akıbetlerinin neler olacağıyla ilgili malumata yer verilmiştir.<sup>51</sup> İnsanları arkadan çekiştiren, gıybetini yapan, onlara kaş, göz, el ve kol hareketi yaparak saygınlıklarını zedeleyen kimselerin büyük cezaya çarptırılacakları ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra bu davranışları yapanların temel özelliği; bunu

<sup>47</sup> Sosyal medyanın ilgili âyet bağlamıyla alakalı geniş bilgi için bk. Yıldız, “Hucurât Sûresinin 6. Âyeti Bağlamında Sosyal Medyadaki Gerçekdış” 158-175.

<sup>48</sup> Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb (et-Tefsîrû'l-kebîr)* (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1420), 28/97.

<sup>49</sup> el-Hucurât 49/12; “İnsan hakları evrensel beyanname.pdf” (Erişim 19 Eylül 2024).

<sup>50</sup> Geçer, *Sosyal Medya*, 101-102.

<sup>51</sup> Abdülkerim Yunus el-Hatîb, *et-Tefsîrû'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, ts.), 16/1670.

alışkanlık haline getirip yaptıklarından zevk almalarıdır.<sup>52</sup> Sûre, nüzûl tertibine göre 32. sıraya yerleştirilen Mekki sûrelerdendir. Kaynaklarda sûrenin Cemîl b. Âmir, Ahnes b. Şerîk, Velîd b. Mugîre veya Ümeyye b. Halef hakkında nâzil olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.<sup>53</sup> Ancak bazı müfessirler, sûrede yer alan “veylün” “humezetün” ve “lümezetün” gibi kelimelerinin nekre formatında yer almalarından dolayı onun herhangi biri/birileri için nâzil olmadığını veyahut mezkûr şahıslarla birlikte, söz konusu eylemleri yapan herkesi kapsadığını söylemişlerdir.<sup>54</sup> Şüphesiz bu görüş “genel olması” itibariyle daha isabetli görülmektedir. Çünkü sûreyi sadece belirli kişilere indirgemek hem Kur’ân’ın evrensel mesajına<sup>55</sup> hem de tefsir usûlünde yer alan “Sebebin hususiliği lafzın umumiliğine engel değildir”<sup>56</sup> kuralına uygun düşmemektedir.

Bu sûre, insan ilişkilerinde çok önemli yeri olan ahlâkî bir ilkeye dikkat çekmiştir. Zira bilindiği üzere Yüce Allah insanı en güzel şekilde ve mükerrer vasıflarla yaratmıştır. Dolayısıyla sûre insan onur ve şahsiyetine zarar veren her davranıştan uzak durulması gerektiğini belirtmiştir.

### 5.1. Hümeze (هَمْز) Kavramı ve Sosyal Medyadaki Hak ve Mahremiyet İhlalleri

Bu başlık altında “hümeze” kavramının sosyal medya ile ilişkisi incelenmeye çalışılacaktır. Söz konusu kavramın sosyal platformlardaki tezahürleri üzerinde durulacak ve bu bağlamda ortaya çıkan hak ihlallerinin dinî ve ahlâkî boyutları incelenecektir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önce Hümeze sûresi’nin meâlî verilecek, ardından veyl (وَيْلٌ) kelimesinin anlamı açıklanacaktır. Zira kavramlar doğru anlaşılmadan sağlıklı bir sonuca varılmaz. Ayrıca sağlıklı düşünmenin ve isabetli analiz yapabilmenin yöntemlerinden biri

<sup>52</sup> Hareddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 5/5/686-87.

<sup>53</sup> Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vil’il-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2000), 24/597; Nasr b. Muhammed es-Semerkandî, *Tefsîru Ebi’l-Leys es-Semerkandî*, thk. Mahmûd Mutricî (Beyrut: Dârü’l-Fikr, ts.); Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Lübâbün-nükûl fî esbâbi’n-nüzûl* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 216.

<sup>54</sup> Ali b. Muhammed el-Mâveridî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 6/336; Abdülhak b. Gâlib İbn ‘Atriyye, *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1422), 4/795; Muhammed b. Muhammed Ebu’s-Suûd, *İrşâdû’l-akli’s-selîm ilâ mezâye’l-kitâbi’l-kerîm* (Beyrut: Dârü’l-ihyâi turâsi’l-arabi, ts.), 9/198.

<sup>55</sup> el-Furkân 25/1; Sebe’ 34/28; eş-Şûrâ 42/7.

<sup>56</sup> Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* (b.y.: el-Hey’etü’l-Misriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb, 1974), 1/110; Muhammed b. Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî, ts.), 1/131.

de ele alınan kavramların usulüne göre yorumlanmasıdır. Bir başka ifadeyle insanın düşünce yeteneği, bildiği ve kullandığı kavramlarla orantılıdır. Özellikle Kur’ân gibi metni muciz olan ilâhi kelimada bu husus çok daha önem arz etmektedir. İlgili sûrede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

*Arkadan çekilmeyi, yüzüne karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline! O ki mal toplamış ve onu sayıp durmuştur. (O), malının kendisini ebedî kılacağını zanneder. Hayır! Andolsun ki o, Hutame’ye atılacaktır. Hutame’nin ne olduğunu bilir misin? Allah’ın tutuşturulmuş, (yandıkça) tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkan ateştir.*

Sözlükte hüzn, helak, meşakkat ve azap anlamlarına gelen<sup>57</sup> “veyl” kavramı, Kur’ân’da 24 yerde geçmektedir. Geçtiği âyetlerde kınamay, cehennemde bir vadiyi ve öfkelenmeyi ifade etmekte ve aynı zamanda her sıkıntı anında söylenilen ve kendisiyle bedduada bulunulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>58</sup> Bu kavramdan sonra gelen ve çalışmamızın ana omurgasını oluşturan kavramlardan biri olan “hümeze” kavramının öncelikli anlamını ardından sosyal platformlarla ilintisinin izah edilmesinde fayda vardır. Hümeze kelimesi, هَمْز/hemz kökünden türetilmiştir. Bu kelimenin türetildiği kökte, işaret etmek, ayıplamak, dövmek, vesvese vermek ve şiddetli bir şekilde iteklemek anlamları vardır.<sup>59</sup> Müfessirler, söz konusu kelimeyi, kendisinden önce yer alan veyl ifadesiyle birlikte birbirine yakın anlamlarda izah etmişlerdir. Örneğin, insanları haksız yere eleştirmek, onları dil, el ile eziyet etmek, kaşla, gözle küçük düşürmek, mensup oldukları soy ve soplarnı öne sürerek bunlar üzerinden onur ve saygınlıklarına hâlel getirmek, kendilerine iftira edip tahkir etmek ve gayr-i ahlâk-i davranışlar sergilemek anlamlarında kullanılmıştır.<sup>60</sup> Hümeze kelimesinin ifade ettiği anlamlar, modern dönemde sosyal platformlar kanalıyla insanların onur ve mahremiyetlerinin ihlal edilmesi amacıyla sıkça başvurulan yöntemler olarak öne çıkmaktadır. Bilindiği üzere insan sahip olduğu her şey ile

<sup>57</sup> İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabîyye* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 5/1846; Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Haşim Muhammed vd. (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 6/4938.

<sup>58</sup> er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/83; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Ettafeyyîş (Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964), 20/181; Muhammed Tahir b. Muhammed İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnisiyye, 1984), 30/536.

<sup>59</sup> Ali b. İsmail b. Side, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdülhamid Handâvî (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2000), 4/242; Mahmud b. Amr ez-Ze mahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1998), 2/80; İbn Manzûr, *Lisanul arab*, 6/4698.

<sup>60</sup> Mansûr b. Muhammed es-Sem'ânî, *Tefsîrû'l-Kur'ân* (Riyad: Dârü'l-Vatân, 1997), 6/280; İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâme (Riyad: Dârü Taybe, 1999), 8/481; Nimetullah b. Mahmûd en-Nahçivânî, *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye* (b.y.: Dârü Rikâbî, 1999), 2/529; Ebu's-Suûd, *İrşâdû'l-akli's-Selîm*, 9/198.

bir imtihana tabi tutulmaktadır.<sup>61</sup> Sosyal medya araçları da bu imtihana dâhildir. Bireylerin gerçek hayatta ve sanal ortamda sorumluluklarının idrakinde olmaları son derece önemlidir. Zira gerçek hayatta helal haram, iyi kötü, sevap günah, doğru yanlış ve güzel çirkin mefhumları, hakikatte neyi ifade ediyorsa sanal ortamda da aynı hakikati ifade etmektedirler. Özellikle sanal ortamda insan yalnız başına kaldığında söz konusu hususlara daha fazla riayet etmesi gerekmektedir. Çünkü psikolojik olarak insan nefsiyle baş başa kaldığı vakit, günah ve harama daha müsait hale gelmektedir.<sup>62</sup> Bir başka deyişle takva olgusu insanın tablet, klavye ve kendisiyle baş başa kaldığı zaman ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla gerçek yaşamda bütün davranış ve eylemler nasıl ki yazıcı melekler tarafından kayıt altına alınıyorsa aynı şekilde sanal platformlarda da bu davranış ve eylemler kayıt altına alınmaktadır.<sup>63</sup>

Hümeze kavramı bağlamında yapılan hak ve mahremiyet ihlalleri kapsamında koğuculuk, mahremiyeti ihlal ve hakaret etmek gibi davranışlar yer almaktadır. Söz konusu davranışlar, İslâm dini yasalarına göre kul hakkına taalluk eden konular arasında yer almaktadır. İnsanın hakkına ve özel mahremiyetine giren meseleleri herhangi bir gaye dışında örneğin hakkın ortaya çıkması vb. deşifre etmek, onları yaymak İslâm hukukuna göre “cerh-i mücerred” kapsamına girmektedir. Cerh-i mücerred: herhangi bir gaye ve amacı olmayan yergi anlamına gelmektedir. Fıkıhta, bunu yapan kişiye “fâsık” denilmektedir. Bu özelliğe sahip kişilerin dinî duyarlılığı zayıfladığından, hukuk davalarında şahitlikleri kabul edilmez.<sup>64</sup> Yüce Allah, “hümeze” kavramının tekâbü'l ettiği mefhumları kim/kimler tarafından, nasıl ve ne şekilde yapılsa yapılsın bunun büyük müeyyidesinin olacağını beyan etmiştir. Zira söz konusu eylemler, fert ve toplum ahlakını ifsat ettikleri gibi toplumsal huzur ve barışı da ifsat etmektedirler. Bundan dolayı Allah Teâlâ Mekke döneminde ilk nâzil olan sûrelerden biri olan Kalem sûresinde de ilgili kavramı mübalağa formatında zikretmiş (هَمَّازٌ/hemmâz) ve ifade ettiği niteliklere sahip olanlardan şiddetle uzak durulması gerektiğini belirtmiştir.<sup>65</sup> Bu ifadenin İslâm döneminin başında inen ilk sûrelerde de yer alması konunun fert ve toplum açısından ne denli öneme sahip olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

<sup>61</sup> el-Enfâl 8/28; et-Teğâbün 64/15.

<sup>62</sup> Akbaş, *İdeal İnsan*, 85-86.

<sup>63</sup> Kâf 50/17; el-İnfîtâr 62/11-12.

<sup>64</sup> Ali Haydar Hâce Emin, *Dürarü'l-hikem fî şerhi mecelleti'l-ahkâm*, çev. Fehmi el-Hüseyni (Lübnan: Dârü'l-Cil, 1991), 4/77; Kâşif Hamdi Okur, “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile”, *Sosyal Medya ve Hak Bilinci* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019), 47-48.

<sup>65</sup> İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 29/70.

Fert ve topluma “hümeze” kavramının ifade ettiği şekliyle eziyet etmek, İslâm’ın korunması gerektiğini ifade ettiği beş esastan olan “canı ve nesli korumak” ilkesine de aykırı düşmektedir. Zira bilindiği üzere İslâm nazarında korunması zaruri olan beş unsur bulunmaktadır. Bunlar; can, mal, akıl, nesil ve dindir.<sup>66</sup> Sosyal medya aracılığıyla kişinin onur ve saygınlığına halel getiren her davranış Şâri’ tarafından dokunulmaz kabul edilen unsura bir saldırıdır. Bazı durumlarda söz konusu platformlarda sırf daha fazla bir tık almak (beğeni) veya başka amaçlar için haksız bir şekilde bireylerin ailelerini, yakınlarını ve soylarını hedef almak da hem canın hem de neslin korunması ilkesinin ihlali anlamına gelmektedir.

## 5.2. Lûmeze/لَمْزَة Kavramı ve Sosyal Medyadaki Hak ve Mahremiyet İhlalleri

Lûmeze/لَمْزَة ve hümeze/هُمَزَة kavramları, Kur’ân’da veyl/وَيْلٌ ifadesinden sonra zikredilmiştir. Her iki kelimedeki “ة” eki, mübalağa (aşırılık) anlamı katmaktadır.<sup>67</sup> Sözlükte lemez/لَمْز kavramı genellikle “hemz” lafzı gibi “ayıplamak, alay etmek, rencide etmek ve insanın onur ve saygınlığını zedelemek gibi” davranışları ifade etmektedir.<sup>68</sup> Lemz kavramı, Kur’ân’da Hümeze sûresi dışında biri Tevbe 9/58. diğeriye Hucûrat 49/11. âyetlerinde ayıplamak anlamında kullanılmıştır. Müfessirler ilgili lafza “gıybet etmek, iftira atmak, eleştirmek, arkadan çekiştirmek ve insanları soyu ve soplaları üzerinde tahkir etmek” gibi anlamlar yüklemişlerdir. Müfessirlerin bir kısmı hems ve lemez kavramlarını eş anlamlı kabul ederken<sup>69</sup> diğerkileri aralarında nüans bulunduğunu belirtmiştir.<sup>70</sup> Ancak Kur’ân’da her kelimenin kendine özgü anlam ve hikmeti

<sup>66</sup> İbrahim b. Muhammed el-Bâcûrî, *cevharatü’l-tevhîd*, thk. Mustafa Boğa (Dimeşk: Dârü Mustafa, 2010), 366.

<sup>67</sup> Cemâleddin Muhammed b. Muhammed Said el-Kasımî, *Mehâsinü’l-te’vîl*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnû’s-Sûd (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1418), 9/539.

<sup>68</sup> Ahmed b. Fâris b. Zekerîyya er-Râzî, *Müc’melü Mekâyisi’l-Lûga*, thk. Züheyr Abdulhasan Sultan (Beyrut: Müessesetü’l-risâle, 1986), 5/209; el-Cevherî, *Tâcü’l-luga ve sıhâhu’l-‘Arabîyye*, 3/895; Ahmed ez-Zayyât vd., *el-Mu’cemü’l-vasît* (Kahire: Dârü’d-Da’ve, ts.), 2/837; Ahmed Muhtar, *Mu’cemü’l-lûgati’l-arabîyati’l-muâsarati* (Beyrut: Âlemü’l-Kutub, 2008), 3/2035.

<sup>69</sup> Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. (b.y.: Dârü’l-Mısriyye, ts.), 5/362; Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Garibü’l-Kur’ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1978), 538; İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh*, thk. Abdülcelil Abduh Şilbî (Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1988), 5/361.

<sup>70</sup> Hümeze ve lûmeze kavramlarıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, *Tefsîrü’l-Tüsterî*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnû’s-Sûd (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1423), 205; Muhammed b. Abdurrahman İbn Ebû Hâtîm, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib (b.y.: Mektebetü Nizâr, 1419), 10/3463; el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, 6/335; Abdurrahman b. Ali İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1422), 4/488-89; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 20/181-82.

vardır. Dolayısıyla bunların aynı anlama geldiğini iddia etmek kanaatimizce isabetli değildir. Dolayısıyla “hümeze” kavramı, genellikle gıybet, “lûmeze” kavramı ise insanın saygınlığına hâlel getiren davranışlar şeklinde mütalaa etmek yerinde olacağı kanaatindeyiz.<sup>71</sup> Diğer taraftan bunlar için gaye ve amaç bakımından birdir söylemi daha isabetli bir yaklaşım olarak görülmektedir. Çünkü hümeze kelimesinin ifade ettiği olumsuz davranışlara sahip olan kimse, lûmeze kelimesinde ifade ettiği niteliklere de doğal olarak sahip olur.<sup>72</sup> Her iki kavramı birlikte şu şekilde yorumlamak mümkündür: “İnsanların onur ve saygınlığını zedeleyen mezkûr davranış ve tutumları ortaya koyanlar ‘veyl’ kavramıyla ifade edilen cezaya mahkûm olacaklardır.” Genellikle bu davranışları sergileyen kimselerin karakteristik özelliği: elde ettikleri mal-mülkle insanlara büyüklük taslamaları ve onları hor görmeleridir.<sup>73</sup> İbn Abbâs’a (ö. 68/687-88), bu kavramların anlamı sorulduğunda: ‘koğuculuk yapan sürekli olarak insanların kusurlarını araştıran ve dostlar arasında fitne tohumları eken’ şeklinde cevap vermiştir. Mücâhid (ö. 103/721) ise onları “insanları haksız yere eleştiren ve onların gıybetin yapanlar” şeklinde tarif etmiştir.<sup>74</sup> Sosyal medyada lûmeze kavramının ifade ettiği olumsuz davranışlar tıpkı hümeze kavramında olduğu gibi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, İslâm dinine göre gerçek manada mümin, insanlara güven veren;<sup>75</sup> ve onları hem eliyle hem de diliyle rahatsız etmeyen kişidir<sup>76</sup> şeklinde tanımlanmıştır. Lûmeze kelimesinin ifade ettiği gıybet, iftira, arkadan çekiştirmek ve insanları farklı yol ve yöntemlerle tahkir etmek gibi eylemler, gerçek hayatta olduğu gibi sanal hayatta da haram kategorisine dâhil olmaktadır. Bir başka anlatımla gerçek hayattaki helal ve haram kavramı neyi ifade ediyorsa sanal ortamda da aynı manayı ifade etmektedir. Zira ortamın sanal olması, bu eylemleri meşru kılmaz. Diğer taraftan bu davranışların Kur’ân nezdinde bu kadar tenkit edilmelerinin bir başka nedeni; kişi/kişileri linç kültürüne maruz bırakmaları ve sosyal hayat içerisinde onu/onları itibarsızlaştırmalarıdır. Çünkü bu platformlar sanal olsalar da sonuç itibarıyla, yarattıkları sansasyonel etkiler gerçek hayatta kalıcı linçlere dönüşme

<sup>71</sup> Ebû Muhammed Sehl et-Tüsterî, *Tefsîrû't-Tüsterî*, 205; Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *et-Tefsîrû'l-kebir (Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm)*, thk. Hişâm b. Abdülkerim el-Bedrânî (Irbid: Dârü'l-Kitâbî's-Sekâfî, 2008), 25/595.

<sup>72</sup> el-Hatîb, *et-Tefsîrû'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, 16/1671.

<sup>73</sup> Ebû't-Tayyip Sıddîk Hân, *Fethû'l-beyân fî makâsidi'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1992), 15/382.

<sup>74</sup> Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/596; İbn Ebû Hâtem, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 10/3463.

<sup>75</sup> et-Tirmizî, *es-Sünen*, "Fiten" 76.

<sup>76</sup> el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Kitâbü'l-îmân", 3; Müslim b. Haccâc en-Nisâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, "Kitâbü'l-îmân", 14.

potansiyeline sahiptir.<sup>77</sup> Gerek hümeze gerekse lümeze kavramlarını linç kültürünün karşılığı olarak görmek mümkündür.

Lümeze kavramının ifade ettiği anlamlardan biri olan iftira ve itibar suikastı eylemi, bazı kötü niyetli sosyal medya kullanıcıları/trolleri tarafından sıkça başvurulmuş eylemlerin başında gelmektedir. Özellikle deepfake “derin taklit” yöntemiyle insanların yüzü, mimikleri, ağız yapısı ve dudak hareketleriyle oynanılarak daha önce hiç söylemedikleri ya da yapmadıkları şeyleri söylemiş veya yapmış olarak gösterilmektedir. Üstelik gerçeğinden ayırt edilmesi mümkün olmayan yöntemler kullanılmaktadır. Örneğin yüz, mimik ve sesin bir kişiye ait olduğu bir videoda o kişinin hiç söylemediği bir şeyi söylüyor veya yapmadığı bir şeyi yapıyor gibi gösterilebilir. İşte, bu yönteme “deepfake” denilir. Söz konusu yöntem algoritmalarından ve yapay zekâdan yararlanılarak hayata geçirilir. Bu şekilde kişilerle ilgili ortaya atılan iftira ve itibar suikastı çok hızlı bir şekilde yayılmakta ve kişilik hakları ayaklar altına alınmaktadır.<sup>78</sup> Toplum ilişkilerini temelden sarsan ve onların arasında güven ve emniyet duygusunu bertaraf eden bu tür eylemler Hümeze süresinin birinci âyeti bağlamında ele alınmış ve bunlardan şiddetle kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu tür davranışların tahribat gücünün çok yüksek olması nedeniyle bunlara yeltenenlere şiddetli cezalar verileceği belirtilmiştir.

Son olarak çalışmamızı yakından ilgilendiren bir hususa değinmek yerinde olacaktır. Hümeze süresinin 2. âyetinde ilgili kavramların ifade ettikleri olumsuz anlamları sergileyenlerin çoğu, ekonomik durumu çok iyi olmasına rağmen elde ettikleri servetin gaye ve hikmetinden uzak bir şekilde hayat sürenlerden, ölüm ve hesap gününü unutanlardan oluştuğu ifade edilmiştir. Bu özelliklere sahip olanların mal sevgisine ve dünya hayatına aşırı bağlı oldukları vurgulanmıştır. Aynı şekilde elde ettikleri servetin psikolojik olarak onlara sınırsız güç verdiği inandıklarından, başarılı veyahut menfaatlerine aykırı gördükleri herkesi değişik enstrümanlarla saldırmaktan haz aldıkları açık bir şekilde belirtilmiştir.<sup>79</sup> Aslında sosyal platformlarda bu tür olumsuz davranışlara yönelen kişilerin, benzer duygular içerisinde oldukları görülmektedir.

Sonuç olarak “hümeze” ve “lümüze” kavramları günümüz sosyal

<sup>77</sup> Sertaç Timur Demir - Ali Özcan, “Sosyal Medya ve Linç Kültürü: Sanal Nedenler Gerçek Sonuçlar”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 2021/56 (31 Aralık 2021), 1.

<sup>78</sup> Geçer, *Sosyal medya ve iletişim psikolojisi*, 104-105.

<sup>79</sup> el-Hatîb, *et-Tefsîrü'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, 16/1670; Molla Huvayş Abdulkadir el-Ğâzî, *Beyânü'l-meânî* (Matbaatü'r-Tarakki, 1965), 1/248; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs* (Kahire: Dâru l-hyâ'i'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.), 2/206.

platformlar mecralarında yaygınlaşan yalan, iftira hakaret ve mahremiyet ihlalleri gibi davranışların dinî ve ahlakî boyutunu anlamak açısından önemli bir anahtar kavramıdır. Müslüman birey ve toplumların sosyal medya kullanımında bu tür ihlallerden kaçınması, hem dinî sorumlulukları hem de toplumsal huzurun korunması açısından son derece önemlidir.

## 6. Sosyal Medya Kullanımıyla İlgili Öneriler

Sosyal medyanın olumlu ve olumsuz yönleri ile Hümeze sûresinin 1. âyetine özellikle mahremiyet ve hak ihlalleri bağlamında değinildi. Yukarıda ele alınan konu etrafında sosyal medyanın birey ve toplum için fayda ve zararlarına kısmen değinildi. Mezkûr platformların dinî, sosyal, bireysel, siyasal, kültürel ve ekonomik yönden kamuoyunu olumsuz etkiledikleri görüldü. Bu başlık altında sosyal medya platformlarıyla ilgili detaylı önerilere değinmek çok uzun ve müstakil bir çalışmayı gerektirdiğinden sadece önemli görülen hususlara yer verilecektir. Her şeyden önce, bu platformları kapatmak veya yok saymak mümkün değildir. Bunun yerine, onların içerdiği zararlardan kaçınmak için ya yeni platformlar oluşturulmalı ya da mevcut platformları ıslah edecek programlara odaklanılmalıdır. Sadece kuru eleştiri çözüm odaklı olmaktan ziyade kişinin sorumluluktan kaçınmasından ve psikolojik olarak kendini rahatlatmasından öteye geçmemektedir.

Sosyal medya kullanımı ve bu kullanımın zararlarından korunmak, her bireyin, özellikle her Müslümanın görevidir. Zira inanan herkes, kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerini her türlü tehlikeden korumakla sorumludur.<sup>80</sup> Mezkûr platformların zararlarını inanç ve dinî değerlerden ayrı düşünmek mümkün görülmemektedir. Bundan dolayı öncelikli olarak ilgili platformları kuran ve onların hedef kitlesini oluşturan bireylerin medya ahlakına sahip olmaları gerekmektedir. Medya ahlakı: her iki tarafın gerçekleri çarpıtmadan olduğu gibi iletme, haksızlığa yol açmama, hiçbir haberi teyit etmeden kabullenmeme, iyi ve doğru olanı çıkartma gibi ahlakî değerlere sıkı sıkıya bağlılığı ifade etmektedir.<sup>81</sup> Bunun yanı sıra bu platformların hukuk tarafından da denetim altına alınmalıdır. Çünkü her ülke vatandaşlarının hak ve mahremiyetini korumakla sorumludur. Birey ve toplum her ne kadar ahlakî ilkeye sarılmakla mükellefse aynı şekilde devlet de gerekli hukukî tedbirleri almakla o derece mükelleftir. Nitekim Hz. Peygamber'in "Sizlerden kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle de değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle değiştirme

<sup>80</sup> et-Tahrîm 66/6.

<sup>81</sup> Özkan - Aydın, *Medya Ahlakı*, 17-18.

cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir”<sup>82</sup> hadisindeki 'eliyle değiştirsın' ifadesi, bazı İslam âlimleri tarafından ‘devletin bu konuda gerekli önlemleri alması’<sup>83</sup> şeklinde yorumlanmıştır. Bu yorum, devletin kötülükleri önleme konusundaki sorumluluğunu vurgulamaktadır

Sosyal medyaya ne kadar zaman harcadığından daha çok onun nasıl kullanıldığı önemlidir. Sosyal medyanın ne şekilde kullanılması gerektiği doğrudan medya okuryazarlığıyla ilgilidir. Medya okuryazarlığı: “Sosyal medya içeriklerine erişebilme, etkileşim sağlayabilme, içerik üretebilme, içerikleri değerlendirebilme, onun fırsatlarından faydalanma ve risklerden kaçınma becerisi sağlamaktır.”<sup>84</sup> Bir başka deyişle, çok sesli ve yanlı yapısına karşı katılımcı ve aynı zamanda bilinçli bir şekilde ürettiği içerikleri değerlendirme yetisine sahip olmaktır. Böylesi önemli bir konuyu ortaöğretimden itibaren bu işin uzmanları tarafından ders olarak okutulmalı ve zorunlu hale getirilmelidir. Ayrıca bu konuda millî politikalar geliştirilerek bu konuya katkıda bulunulmalıdır.<sup>85</sup> Diğer taraftan bilinçli ve hesap verebilirlik şuuruна sahip olmak ilgili platformlarda da son derece önemlidir. Çünkü söz konusu özellikler insanın ister gerçek isterse sanal ortamda olsun yapıp ettiklerinden hesaba çekileceğinin farkında olmasıdır. Bu da insanların sanal ortamda başkalarını karalama, iftira atma, onur ve saygınlıklarını zedeleme veya mahremiyeti ihlal etme gibi davranışlardan kaçınmalarını sağlamaktadır. Özellikle bu platformlarda medeniyet ve özgürlük adı altında mahremiyete hâlel getirecek davranışlardan şiddetle uzak durulması gerekir. Eski Roma’da olan “Ne kadar paylaşırsın o kadar medenisin, o kadar insansın, o kadar iletişim kurabilirsin.” anlayışının, günümüzde sosyal medya platformları benzer şekilde etkili olduğu görülmektedir.<sup>86</sup> Hâlbuki insan bedeni, tedavi ve zaruretler dışında dokunulmazdır. Çünkü beden Yüce Allah’ın insana bahşettiği bir emanettir. İnsan onun üzerinde sınırsız bir tasarruf yetkisine sahip değildir. Zaten mahremiyet denince akla ilk gelen husus bedenın örtünmesidir. Örtünmek Hz. Âdem ve Hz. Havva kıssalarında görüldüğü üzere fitridir. Ancak sosyal medya hesaplarında tesettür ve mahremiyet sınırları ihlal edilmekte ve teşhircilik adeta teşvik edilmektedir. Uzmanlar insanların mahremiyet ihlallerine tevessül etmelerinin nedenini kısaca şu şekilde açıklamışlardır: “Yapılan nöropsikolojik

<sup>82</sup> Müslim, *Sahîhu Müslim*, "îmân", 78.

<sup>83</sup> Kurtubî, *el-Câmi ‘li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 4/49.

<sup>84</sup> Bostancı, *Sosyal Medya Dün Bugün Yarın*, 87; Sarıtaş - Demirci, “Biz Gençlere”, 77.

<sup>85</sup> Çakır, “*Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet*”, 19.

<sup>86</sup> Abdullah Kahraman, “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile”, *Nas’lar Çerçevesinde Mahremiyet: Tanımı ve Sınırları* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 57-58.

araştırmalarda, yemek ve cinsel yolla uyarılan haz merkezinin sosyal medya aracılığıyla da uyarıldığı tespit edilmiştir. Buna beyin şekeri denilmektedir. Beyin, bu şekeri aldığı zaman oradan kendisini alamıyor. Sosyal medya bağımlılığın da bu yolla geldiği ifade edilmiştir.”<sup>87</sup> Beğeni ve takipçi sayısı arttıkça beyin bu yola “beyin şekeri” yöneliyor. Bundan dolayı beyin bu aşamaya gelmemesi için zikredilen önerilere riayet edilmesi hayati önem taşımaktadır.

## Sonuç

Birey ve toplumu meşgul eden ve onların üzerinde ciddi manada etkileme gücü bulunan araçların başında şüphesiz sosyal medya araçları gelmektedir. Söz konusu platformlar, sosyal, siyasal, dinî, kültürel ve ekonomik yönden toplumları yönlendirmekte ve manipüle etmektedir. Sosyal medya ilmi araştırma, bilgiye hızlı ulaşma, sosyal yardımlaşma, dayanışma gibi konularda oldukça aktif ve yararlıdır. Son zamanlarda, bu platformlar genellikle bireyler ve toplumlar için birer yönlendirme ve itibarsızlaştırma aracına dönüşmüştür. Bundan dolayı bunlarla ilgili gerekli bilgi ve tedbirleri almak herkes için hem dinî hem de vatandaşlık görevidir. Zira bu platformlar, bütün toplumları etkileyip yönlendirmektedir ve neredeyse hiç kimse bu platformlardan etkilenmekten kaçınmamaktadır. İnsanlık için kontrol edilmedikleri takdirde adeta büyük silaha dönüşebilen bu platformlarla ilgili toplumun bütün katmanlarının bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Zira bilgi çağında toplumlar, zaman zaman bu platformlarla yönlendirilmekte, manipüle edilmekte ve kaosa sürüklenmektedir. Özellikle son çeyrekte ülkemiz başta olmak üzere dünya geleninde yaşanan ve büyük etkiye neden olan olaylara bakıldığında bunların söz konusu platformlardan bağımsız gerçekleşmedikleri görülecektir.

Sosyal medya platformlarını aktif kullananlar, paylaştıkları ve yazdıkları içeriklerden hem dini hem de hukuki açıdan sorumlu olduklarının bilincinde olmalıdır. Zira sanal ortamda paylaşılan her konunun fiziksel ortamda paylaşılandan sorumluluk ve müeyyide bakımından farksız olduğundan, bu bilinçle hareket edilmesi son derece önemlidir. Bunun yanı sıra her ülke vatandaşlarını korumakla sorumlu olduğundan onları bu konuda koruyacak tedbirler alması gerekir. İslâm, insanın onur ve saygınlığına çok önem atfetmiştir. Kur’ân’ın farklı âyetlerinde insanın saygın ve mükerrem varlık olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir. Aynı şekilde onun onur ve saygınlığına

<sup>87</sup> Ülfet Görgülü, “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile”, *Fatva Soruları Bağlamında Değişen Mahremiyet Kodları* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 77.

halel getirecek bütün hal ve davranışları şiddetle yasaklamıştır. Nitekim Hümeze sûresinin 1. âyetinin, günümüzde sosyal medyada insan onur ve saygınlığını zedeleyen davranışları kapsadığı düşünülmektedir. Bu sûrede yer alan “hümeze” ve “lümeze” kavramları: iftira, gıybet, arkadan çekiştirmek, haksız eleştiri, kaş ve gözle arkadan çekiştirmek, soy ve aidiyet üzerinden yapılan eleştiriler gibi insan onur ve saygınlığını zedeleyen davranışları ifade etmektedir. Bu kavramların delalet ettiği davranışlar ile genellikle sosyal medyada insan onur ve saygınlığını ihlal eden davranışlar paralellik arz etmektedir. Diğer taraftan ilgili sûrede bu davranışları sergileyenlerin bu durumdan zevk aldıkları ifade edilmekte ve bunları yapan kimselere âhirette büyük cezalara çarptırılacakları belirtilmektedir. Âyet bu eylemleri yapanların aynı zamanda karakteristik özelliklerini de ortaya koymaktadır. Çalışmamızda Hümeze sûresinin 1. âyeti bağlamında sosyal medyanın hak ve mahremiyetlerini ele aldık. Bu konunun başka âyetler ekseninde de ele alınmasının faydalı olacağı mülâhaza edilmektedir.

## Kaynakça | References

- Ahmed ez-Zayyât vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. 2 Cilt. Kahire: Dârü'd-Da've, ts.
- Akbaş, Bahattin. *İdeal İnsan*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2023.
- Akgül, Birol vd. "Medya Bağımlısı Bireyin, Medyada Harcadığı Fazla Zamanın Bireye Sosyo-Ekonomik Zararları". *Academia Journal of Social Sciences - Special Issue 1* (2018).
- Arslan, Lokman - Mustafa Çuhadar (ed.). "Yeni Gölgeleler". *Dijital Çağda Bilgi Ahlakı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2023.
- Babacan, Mehmet Emin. *Sosyal Medya ve Gençlik*. İstanbul: Bir Yayıncılık, 2017.
- Bâcûrî, İbrahim bç Muhammed el-. *cevharatü't-tevhîd*. thk. Mustafa Boğa. Dimeşk: Dârü Mustafa, 2010.
- Bostancı, Mustafa. *Sosyal Medya-Dün Bugün Yarın*. Konya: Palet Yayınları, 2019.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Zühêyr b. Nasırunnasır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd el-. *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Çakır, Hamza. "Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile". *Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet*. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2019.
- Çalışkan, Mustafa - Mencik, Yunus. "Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Ssyal Medya". *Akademik Bakış Dergisi* 50 (2015).
- Demir, Sertaç Timur - Özcan, Ali. "Sosyal Medya ve Linç Kültürü: Sanal Nedenler Gerçek Sonuçlar". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 2021/56 (31 Aralık 2021), 1-15. <https://doi.org/10.47998/ikad.957544>
- Demiröz, Kader. "Afet Kriz Yönetiminde Sosyal Medyanın İşlevselliği ve Zararları Üzerine Bir İnceleme". *Dirençlilik Dergisi* 4/2 (31 Aralık 2020), 293-304. <https://doi.org/10.32569/resilience.735807>
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-hadîs*. 10 Cilt. Kahire: Dâru İhyâ'i'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 2. Basım, ts.
- Dıgıtıl, Related. "Sosyal Medyanın Faydaları Nelerdir?" *Related Digital* (blog), 30 Haziran 2022. <https://www.relateddigital.com/tr/blog/sosyal-medyanin-faydaları-nelerdir/>
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi turâsî'l-arabî, ts.
- Emin, Ali Haydar Hâce. *Dürarü'l-hikem fî şerhi mecelleti'l-ahkâm*. çev. Fehmi el-Hüseyni. 4 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Cîl, 1991.
- Ferrâ, Yahya b. Ziyâd el-. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. 3 Cilt. b.y.: Dârü'l-Mısriyye, ts.
- Geçer, Ekmel. *Sosyal medya ve iletişi psikolojisi: kişilik, kutuplaşma ve algoritma*. ed. Lamia Levent Abul. Ankara: DİB Yayınları, 3. baskı., 2023.
- Geçer, Ekmel. *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi*. Ankara: Diyanet Vakfı

- Yayınları, 2023.
- Geçer, Ekmel - Ulviye Ezerbolatoğlu (ed.). “Dijital Çağda İletişim Ahlakı”. *Sosyal Medya: Çocuklar, Büyükler ve Gerçekler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2023.
- Görgülü, Ülfet. “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile”. *Fatva Soruları Bağlamında Değişen Mahremiyet Kodları*. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Ğâzî, Molla Huvayş Abdulkadir. *Beyânü'l-meânî*. 4 Cilt. Matbaatü'r-Tarakkî, 1. Basım, 1965.
- Hân, Ebü't-Tayyip Sıddîk. *Fethü'l-beyân fî makâsidi'l-Kur'ân*. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1992.
- Hatîb, Abdülkerim Yunus. *et-Tefsîrû'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*. 16 Cilt. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, ts.
- Hayrettin Karaman vd. *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn 'Atıyye, Abdülhalık. Gâlib. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1422.
- İbn Ebû Hâtem, Muhammed.. Abdurrahman. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. b.y.: Mektebetü Nizâr, 3. Basım, 1419.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 2. Basım, 1999.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Garîbü'l-Kur'ân*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1978.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-'Arabîyye, ts.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. thk. Haşim Muhammed vd. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- İbn. Sîde, Ali b. İsmail. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. thk. Abdülhamid Handâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 2000.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali. *Zâdü'l-mesîr*. thk. Abdürrezzak el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1422.
- Kaan, Enver Osman. “Zamana Bağlı Olarak Hükümlerin Değişmesinde Nesih, Esbab-ı Nüzul ve Hz. Ömer'in Uygulamalarının Delil Olma Değeri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (30 Ekim 2019), 133-152. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ihad/issue/72098/1156771>
- Kahraman, Abdullah. “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile”. *Nas'lar Çerçevesinde Mahremiyet: Tanımı ve Sınırları*. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Karaman vd., Hareddin. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Karataş, Zübeyir. “Kur'ân'da Huzur ve Güven Ortamı”. *Gümüşhane*

- Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/21 (15 Ocak 2022), 242-262.  
<https://doi.org/10.53683/gifad.993771>
- Kasımî, Cemâleddin Muhammed b. Muhammed Said. *Mehâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnü's-Sûd. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Ettafeyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964.
- maḥşerî, Mahmud b. Amr ez-Ze. *Esâsü'l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Muhtar, Ahmed. *Mu'cemü'l-lügati'l-arabiyati'l-muâsarati*. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 2008.
- Müslim b. Haccâc en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nahçivânî, Nimetullah b. Mahmûd en-. *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye*. 2 Cilt. b.y.: Dâru Rikâbî, 1999.
- Okur, Kâşif Hamdi. "Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile". *Sosyal Medya ve Hak Bilinci*. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2019.
- Onay Doğan, Betül - Mustafa Çuhadar (ed.). "Yeni Gölgeleler". *Dijital İkilem*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2023.
- Özkan, Abdullah - Muhammed Şevki Aydın (ed.). *Medya Ahlakı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Peker, Hüseyin. *Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*. Samsun: Eser Matbaa, 1991.
- Râzî, Ahmed b. Fâris b. Zekerîyya er-. *Müc'melü Mekâyisi'l-Lüga*. thk. Züheyr Abdulhasan Sultan. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1986.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420.
- Sarıtaş, Ayşe - Kadir Demirci (ed.). "Biz Gençlere Dair". *Sosyal Medya ve Biz*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2022.
- Sem'ânî, Mansûr b. Muhammed es-. *Tefsîrü'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Riyad: Dârü'l-Vatân, 1997.
- Semerkandî, Nasr b. Muhammed es-. *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî*. thk. Mahmûd Mutricî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. b.y.: el-Hey'etü'l-Mısıriyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974.
- Şafak, Yeni. "Bunun adı gönüllü esaret: Instagram yoksa tatil de yok doğum günü de | Gündem Haberleri". Text. *Yeni Şafak*. Yeni Şafak. Erişim 05 Eylül 2024. <https://www.yenisafak.com/gundem/bunun-adi-gonullu-esaret-instagram-yoksa-tatil-de-yok-dogum-gunu-de-4637234>
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *et-Tefsîrü'l-kebîr (Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm)*.

- thk. Hişâm b. Abdülkerim el-Bedrânî. 6 Cilt. Irbid: Dârü'l-Kitabi's-Sekâfî, 2008.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vil'il-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Tınaz, Nuri. "Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile". *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medyanın Evlilik Üzerine Etkisi*. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 5 Cilt. Mısır: Şeriketu Mektebetu va Matbaatü Mustafa el-Bânî, 1975.
- Topbaş, Hasan - Işık, Umur. "Kurgu İle Gerçeklik Arasında Gezi Parkı Eylemleri ve Soysal Medya". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (23 Ekim 2014), 197-230. <https://doi.org/10.20493/bt.90898>
- Tüsterî, Sehl b. Abdullah. *Tefsîrû't-Tüsterî*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnû's-Sûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423.
- Yeşilyurt, Temel. *Çağdaş İnanç Problemleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.
- Yıldız, İbrahim. "Hucurât Süresinin 6. Âyeti Bağlamında Sosyal Medyadaki Gerçekdışı Haberler". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (23 Eylül 2021), 158-182. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.944505>
- Yılmaz, Hüseyin. *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2019.
- Zeccâc, İbrahim b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcélil Abduh Şilbî. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zeybek, Işıl. *Çağın Vebası: Sosyal Medya Bağlımlılığı*. İstanbul: Paloma Yayınevi, 2015.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdülazim. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmî'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü İsa el-Bâbî el-Halebî, ts.
- "Bakan Yerlikaya: Kayseri'deki Provokasyonlarla İlgili 28 Kişi Tutuklandı – Göç Araştırmaları Vakfı". Erişim 15 Mart 2025. <https://gocvakfi.org/bakan-yerlikaya-kayserideki-provokasyonlarla-ilgili-28-kisi-tutuklandi/>
- "İnsan hakları evrensel beyannamesi.pdf". Erişim 19 Eylül 2024. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>
- "Türkiye'de günlük sosyal medya kullanımı ortalama 2 saat 44 dakika". 07 Şubat 2024. Erişim 05 Eylül 2024. <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/turkiyede-gunluk-sosyal-medya-kullanimi-ortalama-2-saat-44-dakika-835186.html>
- BBC News Türkçe. "Instagram: BTK'dan sosyal medya platformuna erişim engeli". 02 Ağustos 2024. Erişim 05 Eylül 2024. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cgxqx9zl2eko>
- BBC News Türkçe. "Kayseri olayları: Türkiye genelinde gözaltına alınan 1065 kişiden 28'i tutuklandı". 30 Haziran 2024. Erişim 05 Eylül 2024.

<https://www.bbc.com/turkce/articles/crgmzv9p2y3o>

DonanimHaber. “Sosyal medya platformlarının Türkiye’deki kullanıcı sayıları ne kadar?” 15 Nisan 2024. Erişim 28 Ağustos 2024.  
<https://www.donanimhaber.com/sosyal-medya-platformlarinin-turkiye-deki-kullanici-sayilari-2024--176338>